

KIRIKKALE TARİHİNE DAİR ARAŞTIRMALAR I: İSKÂN

*Yrd.Doç.Dr. Ahmet KANKAL **

Kırıkkale'nin bugünkü merkez nüfusunda var olan çeşitliliği, yani nüfusunu ekseriyetle Kırşehir, Çorum, Çankırı, Yozgat, Kayseri ve sair vilayetlere mensup vatandaşlarımızın teşkil etmesine bakıp da bunu tamamen Cumhuriyet döneminde Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu'na ait fabrikaların kuruluşuna bağlamak doğru olmaz. Bunu söylerken merkez nüfusu açısından fabrikaların tesirini de tamamen inkâr etmiyoruz, ancak geçmişe baktığımızda ve özellikle 16. yüzyıla ait bölge ile alakalı Osmanlı kayıtlarını incelediğimizde, bu çeşitliliğin Osmanlı Devleti'nin idarî yapısından kaynaklandığına şahit olmaktayız. Çünkü bugün Kırıkkale vilayeti sınırları içerisinde kalan bölge 16. yüzyılda Ankara, Çankırı, Kırşehri ve Bozok sancaklarına bağlı idarî birimlerden teşekkül etmişti¹. Şimdilik kesin olarak bilemiyoruz, fakat Kırıkkale'nin kuzey-doğu kesimlerinin Çorum Sancağı ile irtibatının olabileceğini de düşünmekteyiz².

Kırıkkale ve havalisindeki iskânın seyrine baktığımız ve bölgedeki iskân teşebbüslerini bir sınıflandırmaya tabi tuttuğumuz zaman, iskânın safhaları ile ilgili aşağı yukarı şöyle bir tablo karşımıza çıkmaktadır:

* Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

1. İdarî taksimat hakkında ileriki sayfalarda bilgi verilecektir.

2. Bugünkü Kırıkkale vilayetinin kuzey-doğu kesimleri, yani Sulakyurt ilçesinin doğusunda kalan kısımlar Çorum Sancağı'na bağlı olup bu bölgede fazla bir yerleşim birimi olmadığından ve umumiyetle Katar kadılığına bağlı cemaatlerin gezindiği alanlar olduğundan şimdilik Katar kazası ve dolayısıyla Çorum Sancağı'nın sınırlarının Kırıkkale tarafında nereye kadar uzandığı ve Çankırı Sancağı ile Çorum Sancağı'nın ayrıldığı hattın neresi olduğunu kesin olarak tespit edemiyoruz. Bu konuda bkz. Üçler BULDUK, "Çorum Sancağının Osmanlı İdarî Teşkilatındaki Yeri-I", Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM), S.3, (Ankara, 1992), s.130-167. Ancak bu çalışmada da sınır kesin olarak belirlenememiştir.

1) 1071 Malazgirt Zaferi'ni müteakip bölgede meydana gelen yerleşmeler³.

2) 13. yüzyıl ortalarında Moğol baskısı sonucunda Doğu Anadolu Bölgesi'nden Batı Anadolu ve Orta Anadolu'ya olan göçler neticesindeki yerleşmeler⁴.

3) 15. ve 16. yüzyıllarda Anadolu'daki bazı beyliklerin, özellikle bölge ile alakalı bir takım aşiretlerin Kırıkkale havalisine gelmeleri ve konar-göçer hayat tarzlarını bir müddet bu bölgede devam ettirmeleri⁵.

3. Malazgirt meydan savaşından sonra Orta Asya ve Azerbaycan'dan, Doğu, Orta ve Batı Anadolu'ya mühim bir nüfus hareketinin olduğu, Rumların doğudaki şehir ve kaleleri bırakıp gitmeleri üzerine Türklerin bu bölgelere yerleştikleri Gürcü, Rum, Ermeni, Arap ve Fars kaynaklarına dayanılarak zikrolunmaktadır. Bkz. Osman TURAN, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, İstanbul, 1980 (3. baskı), s.281 vd.; Aynı müellif, Selçuklular Zamanında Türkiye, İst. 1993 (3. baskı), s.37 vd.; M.H. YINANÇ, Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri, Anadolu'nun Fethi I, İst.1944.; Claude CAHEN, Osmanlılardan Önce Anadolu Türkler, İst. 1984 (2.baskı), s.87 vd.; Yine O. TURAN, "Ankara, Kırşehir, Yozgat, Çorum, Kastamonu, Çankırı ve Eskişehir vilayetleri Türk muhaceretinin tekâsüf ettiği, ilk Türkmenlere yurt ve otlak vazifesi gördüğü ve esasen Bizans devrinde de az meskûn bulunan bu havalinin yerli halkı, ilk istilâ önünde, yerlerini terk ederek garba doğru çekildikleri için bu vilayetler kesif bir şekilde Türkleşmişti. XII. ve XIII. asır kayıtları da bu hususu açıkça göstermekte ve yer adları tamamiyle Türkleşmiş bulunmaktadır" demektedir. Bkz. Selçuklular Tarihi..., s.355.; F. KÖPRÜLÜ, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu, İst. 1981, s.68 vd.

4. Anadolu'nun ikinci defa Türkleşmesinin Moğol istilası önünden kaçan Türklerin Anadolu'ya, özellikle Anadolu'nun batı taraflarına yığılmaları ile gerçekleştiği zikrolunmaktadır. Bkz. O. TURAN, Sel. Tar., s.303-305.; O. TURAN, Sel. Zam. Türkiye, s.427 vd.; F. KÖPRÜLÜ, Osm. İmp., s.88-93. Moğolların Anadolu'da bilhassa Sivas, Kırşehir, Kayseri ve Bozok yörelerinde bir kısım Türk ve Moğol unsurunu da yerleştirdikleri bilinmektedir. Bu konuda bkz. F. SÜMER, "Anadolu'da Moğollar", Selçuklu Araştırmaları Dergisi, S.1, (Ankara, 1969), s.3 vd.; F. SÜMER, Oğuzlar, İst. 1980 (3. baskı), s.163-164; O. TURAN, Sel. Zam. Türkiye, s.558-607.; F. KÖPRÜLÜ, Osm. İmp., s.89-91. Moğolların siyasi ve içtimai yapıları gereği Türklerde olduğu gibi sağ ve sol kol olmak üzere ikiye ayrılarak teşkilatlandıkları, sağ kolu Bar'ungarlar, sol kolu da Ça'ungarlar'ın oluşturdıkları ifade olunmaktadır. Bkz.F. SÜMER, "Anadolu'da Moğollar", s.119; F. SÜMER, "Tatar" mad., İA, C.XII/1, s.60. Bugün Kırıkkale'nin Delice ilçesine bağlı bulunan Çongar Köyü isminin Ça'ungar'ın bozulmuş bir şekli olabileceği gözden uzak tutulmamalıdır. Bir belgede de şöyle bir tabir geçmektedir: "Zile havâsları aklâmından Çongar kabîlesine tâbi Çongar nâm karye sâkinlerinden Halil ahz ve kabz olunub....", Çankırı Şer'iyye Sicili, No: 5, Belge: 99 (27 Cemaziyelevvel 1110). Şer'iyye Sicili bundan böyle Ş.S. şeklinde geçmektedir.

5. Oğuzların Bozok koluna mensup Dulkadirli Türkmenlerinin -ki bunlar Şam Türkmenleri olarak da anılmaktadır- Ankara Savaşı'ndan sonra Anadolu'da Tatarlardan boşalan, Sivas'ın güneyinde ve Kayseri'nin doğusunda Uzun Yayla olarak da bilinen yerlere, kısacası Yozgat ve Kırşehir dolaylarına yerleşmeleri sözkonusudur. Zaten bugünkü Yozgat'a Osmanlı döneminde Bozok denmesinin sebebi de Bozok'a mensup oymakların gelip

4) Osmanlı Devleti'nin yürüttüğü aşiretleri iskân politikası çerçevesinde, özellikle 17. yüzyılın sonlarından itibaren başlayıp 18. yüzyıl boyunca devam eden Kırıklı, Hacılar, Yahşihanlı, Ulaş, Karacalı ve Şarklı gibi bugün her biri birer yerleşim birimine adını vermiş aşiretler ile Rakka'da iskânı ferman buyurulmuş iken, o bölgelerden kaçıp Fırat nehrini geçerek Orta Anadolu'ya Kırıkkale ve havalisine gelen Silsüpür Ceridi, Köçekli vs. gibi aşiretlerin 17. ve 18. yüzyıldaki iskâna geçişleri⁶.

buralara yerleşmiş olmasından kaynaklanmaktadır. F. SÜMER, "Bozok Tarihine Dair Araştırmalar", Cumhuriyetin 50. Yıldönümünü Anma Kitabı, DTCF Yay. Ank. 1974, s.313-319; F. SÜMER, Oğuzlar, s.165-166. Dulkadirli beyi Alauddöve Bey, Kırşehir Sancağı Dinek nahiyesi Hacılar karyesinde bir cami yaptırmış ve karyenin gelirini de bu camiine vakfetmiştir. Bkz.Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi (Bundan böyle TKGMA şeklinde verilecektir), Kırşehir Tahrir Defteri, No: 139, varak 210a, 281b.; Ayrıca Refet YİNANÇ, Dulkadir Beyliği, Ank. 1989, s.127. Ancak buradaki camiin ne zaman yapıldığını ve Hacılar Köyü'nün de neresi olduğunu tam olarak bilemiyoruz. Burasının bugün Kırıkkale merkez ilçesine bağlı Hacılar beldesi olduğu kanaatinde de değiliz. Çünkü Hacılar, Kızılırmak'ın batı yakasında kalmakta olup Ankara Sancağı ile irtibatlı olmalıdır. Biz Dulkadirilerin nüfuz alanının Kızılırmak'ın doğusunda kalan yerlerde olduğunu biliyoruz. Camiinin ne zaman inşa edildiğine gelince: Alauddöve Bey'e 1480 yılında Fatih Sultan Mehmed tarafından Kırşehir Sancağı ve Dulkadirli menşurunun verildiğine dair bilgiye dayanarak ve Alauddöve Bey'in 1515 yılında öldüğünü nazara alarak camiin bu tarihler arasında yaptırıldığını söylüyoruz. Bkz. R. YİNANÇ, Dulkadirli Beyliği, s.78, 98.

6 Ulaş cemaati ile Mahmudlu yürüklerine mensup Kırıklı, Hacılar, Yahşihanlı ve Karacalı cemaatleri, Dulkadirilerin Osmanlı Devleti'ne ilhakını müteakip Keskin kazasına gelmişler ve Çankırı Sancağı'nın 1578 yılı tahririnde yer almışlardır. Bkz. TKGMA, Çankırı Tahrir Defteri, No:81, v. 277b, 284b, 288b, 292a, 292b (Mufassal Tahrir Defteri olsun Evkâf, Yörükân veya Muhasebe Defteri olsun bundan böyle TD şeklinde verilecektir). Bunların Maraş, Elbistan taraflarından değil de hemen yakındaki Bozok ve Kırşehir gibi yine Dulkadirli Beyliği'nin sınırları içerisinde bulunan yerlerden, ilhak ile birlikte Çankırı Sancağı arazisine gelmiş olmaları da muhtemeldir. Cemaatlerin 1521'den sonra bölgeye geldiği düşünülürse ve bölgedeki konar-göçerliklerinin de 17. yüzyılın sonundaki bir kısım aşiretlerin iskâna geçirilişine kadar devam ettiği göz önüne alınırsa, bu civarda 150 yıla yakın bir zaman konar-göçer hayat sürdükten sonra yerleşik hayata geçtikleri söylenebilir. 17. yüzyılın sonunda aşiretlerin iskâna geçirilişi hk. bkz. Cengiz ORHONLU, Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı, İst. 1987. Bu cemaatlerin 1711 yılından önce kendi cemaat adlarıyla anılan köyler kurduklarına dair elimizde belge vardır. Bu belgede Şeyh Şâmî-i Sufîâ (Aşağı veya Küçük Şeyh Şâmî) adlı köyün ahalişi ile Akçakavak, Yahşihan, Kırık, Süleymanlı, Hasandede, Karacalar veya Karacalı, Ulaş ve Şarklı köyleri halkı arasında çıkan bir anlaşmazlık yer almaktadır. Bkz. Çankırı Ş. S., No:6, Belge 116. Yahşihanlı cemaatinin 2 Rebiülevvel 1114 (27 Temmuz 1702) tarihli bir belgede Karahacılı (aslı Karacalı olup yanlışlıkla Karahacılı yazılmış olabilir) ve diğer cemaatlerle birlikte Niğde Sancağı Develi nahiyesinde bulunan Aladağ yaylağında yayladığı esnada ahalinin kendilerine mani olduğuna dair şikayeti üzerine merkezden bunlara müdahale olunmaması yolunda ferman sureti yer almaktadır. Eğer bu Yahşihanlı cemaati bizim zikrettiğimiz cemaat ise -ki biz onu öyle anlıyoruz, çünkü Orta Anadolu'daki cemaatlerin Toroslarla alakaları yerleşene kadar hiç kesilmemiş, yerleştikten sonra ise türkü ve ağıtlarda yaşamıştır- bu cemaatin 1702 tarihinden sonra yerleşik hayata geçmesi söz konusudur. Bkz. Adana Ş. S., No:3, B. 15-16-17.; Mart 1703 tarihli diğer iki belgede de Dünderli nahiyesi Topaklı karyesinden Muslı bin Mehmed'in Yahşihanlı Dağdevirenöglü Hacı

5) Osmanlı tarihinde "93 Harbi" diye bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı esnasında Rumeli, Kafkaslar ve Kırım'dan kaçarak önceleri Doğu Anadolu, sonraları ise oralarda da durmayarak Orta Anadolu'ya gelenlerden Kırıkkale ve havalisinde yerleşenler⁷.

6) Balkan Harbi'nin bu bölgedeki etkisini tam olarak bilemiyoruz, ancak Irmak beldesi gibi önümüzde bir gerçek var, şimdilik bunun gibilerini çoğaltamadığımızdan üzerinde fazla durmadan Cumhuriyet dönemine geliyoruz. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu'na bağlı fabrikaların kuruluşu ve fabrikalarda çalışacak işçilerin çevre vilayetlerden gelerek yeni yerleşim birimleri kurmaları değil, Kırıkkale merkezde yerleşmeleri gibi kabaca altı maddede bu iskân teşebbüslerini toplayabiliriz. Tabii bu maddeleri kendi içlerinde tasnif etmek ve hatta çoğaltmak da mümkündür.

İskâna ait bu sınıflandırma yapıldıktan sonra, kısa da olsa, bölgenin tarih ve kültürüne ait belgelerin nerelerden araştırılması

Ali bin Habib ve kölesi İvaz bin Abdullah haklarında, oğlu Ali'yi döverek öldürdükleri yolundaki şikayeti ve bunun sübutu yer almaktadır. Bkz. Adana Ş.S., 3, B.23-24.

Şarklı cemaatinin Orta Anadolu'da Çankırı Sancağı dahiline gelmesi yukarıda saydığımız diğer cemaatlerden daha öncesine dayanmaktadır. 1521 tahririnde 9 hane, 2 mücerred olarak kayıtlı bulunan cemaat (bkz. Başbakanlık Arşivi Tapu Tasnifi Çankırı Tahrir Defteri No:100, s.82), 1578 tahririnde 38 hane, 9 mücerred ve 4 muaf olarak kayıtlıdır. Her iki tahrirdeki vergi miktarı da 1575 akçadır (bkz. TKGMA Çankırı TD, 81, v.64b). Bu cemaat diğerleri gibi ziraatle uğraşmayıp sadece hayvancılık yapmaktadır.

Silsüpur Ceridi, İnallu Ceridi, Köçekli, Ceceli, İdris Kethüda'ya tabi Ali Beğli, Şeyhli ve Arablu gibi cemaatler Rakka'da iskâna memur olunmuşlar iken oralardan kaçıp Orta Anadolu'ya Kırşehir, Ankara, Çankırı ve hatta Kastamonu Sancağı'na kadar gitmişlerdir. Bu cemaatler adı geçen sancaklardaki aşiret ve kabileler ile nüfuzlu şahısların yanlarında eğlenmişler, bir müddet sonra da hırsızlık ve adam öldürme gibi şekavete başlamışlardır. Bunların bu türden zulm ve teaddillerinin önüne geçilmesi, şekavete karışanların cezalandırılması ve bir an önce iskân mahallerine geri döndürülmeleri yolunda Çankırı, Tosya, Kastamonu sancakbeyi ve kadılarına fermanlar gönderilmiştir. Bu konuda bkz. Çankırı Ş.S. 7, B.28, 30; Çankırı Ş.S. 11, B.25-26; Tosya Ş.S. 175, B.107; Tosya Ş.S. 177, B.107; Tosya Ş.S. 179, B.59; Kastamonu Ş.S. 4, B.136, 138, 204, 205. Kayıtlar sadece bunlardan ibaret olmayıp Rakka'da iskânı ferman buyurulmuş iken Rûm tarafına firar eden Türkmân ve Ekrâd taifesinin geri döndürülmeleri ve şekavetleri hususunda bir hayli belge mevcuttur.

7. Kafkaslar ve Kırım'dan gelenlerin önceleri Doğu Anadolu, sonraları ise Orta Anadolu'da Kızılırmak'a kadar olan yerlere yerleştikleri bilinmektedir. Ancak bu gelenler yeni köyler kurmak yerine önceden kurulmuş olan köylere yerleşmişlerdir. Bu şekilde Yozgat, Çorum, Kırşehir ve Kırıkkale gibi vilayetlerde Kırım ve Kafkas göçmenleri bulunmaktadır.

8. Halk arasında Irmak beldesindeki halkın Balkanlardan geldiği söylenmektedir.

gerektiğine dair bilginin de verilmesi gerekir. Bölgenin eskiçağlardaki ve Türk fethinden önceki durumu hakkında fazla birşey söylemek mümkün görünmemekte. Anadolu'nun fethi ve Beylikler dönemine ait bilgiler fazla olmamakla birlikte genel bir bilgi mahiyetinde Türkçe, Arapça ve Farsça kaynaklardan çıkarılabilir ki bu bilgiler umumiyetle Kızılırmak'a kadar olan yerler veya Ankara ve havalisi gibi ifadeler şeklindedir⁹.

Osmanlı döneminde 16. yüzyıla ait bilgileri Ankara, Bozok, Kırşehir, Çankırı ve Çorum sancaklarına ait tahrir (mufassal, icmâl ve evkâf) defterlerinden çıkarmak mümkündür¹⁰. Tahrir defterlerinin yanısıra 16. yüzyıl ve daha sonrası için Mühimme¹¹,

9. Kırıkkale vilayeti sınırları içerisinde eskiden kalma mühim bir yerleşme birimi olmadığından ve mühim merkezler Ankara, Çankırı, Kayseri gibi birinci dereceden, Kırşehir, Kalecik gibi daha az önemli ve Çorum merkezde olmamakla birlikte çevresinde yerleşmeler olmasından ötürü genelde fetih, yerleşmeler veya ülkenin paylaşımı söz konusu olduğunda ibareler: "Ankara ve çevresi..", "Kayseri'nin doğusunda kalan kısımlar...", "Kızılırmak boyları..." vb. şeklinde olmaktadır. Bu sebeple Kırıkkale ve civarı için kesin sonuçlar değil, ama umumi bilgi mahiyetinde M.H. YINANÇ, F. KÖPRÜLÜ, C. CAHEN, O. TURAN, M.A. KÖYMEN, A. SEVİM gibi ilim adamlarının eserlerinden faydalanılabilir. Bu ilim adamları Türkçe, Arapça, Farsça, Gürcü, Ermeni ve Rum kaynaklarında bulunan Türklerle ilgili bahisleri eserlerinde zikretmişlerdir. Eserlerinden ayrıca bahsetmeyeceğiz. Selçuklu dönemindeki Anadolu şehirleri ile ilgili kayıtlar için bkz. Tuncer BAYKARA, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I, Anadolu'nun İdari Taksimatı, Ank. 1988, s.56-64; Anadolu şehirlerinin XIV. yüzyıldaki durumları ile ilgili olarak bkz. T. BAYKARA, a.g.e., s.67-79; XVI ve XVII. yüzyılda Anadolu'daki eyalet ve bunlara bağlı sancaklar için bkz. a.g.e., s.99-110.

10. Tahrir Defterlerinden 16. yüzyılın başlarına ait olanlar İstanbul'da Başbakanlık Arşivi Tapu Tasnifi (Bundan böyle BA şeklinde geçecektir)nde, 16. yüzyılın sonlarına ait olanlar ise Ankara'da Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi Kuyud-ı Kadîme Bölümü'nde yer almaktadırlar. Bunlardan Başbakanlık Arşivi'nde Ankara Sancağı'na ait olanlar 117, 438, 582, 994 numaralı defterler; Bozok Sancağı'na ait olanlar 155, 218, 315, 322, 448 numaralı defterler; Çorum Sancağı'na ait olanlar 44; Çankırı Sancağı'na ait olanlar 100, 438 ve 291 numaralı defterlerdir. Kırşehir'nin henüz 1521 yılına kadar Dulkadir Beyliği sınırları içerisinde yer almasından ötürü olacak mufassal defterine rastlamadık. Kırşehir'ne ait olanlar genelde timar icmal defterleridir.

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nde ise Ankara Sancağı'na ait 74 numaralı mufassal, 76 numaralı mufassal yörükân ve 558 numaralı evkâf defterleri; Bozok Sancağı'na ait 30 ve 31 numaralı iki ciltlik mufassal defter (Deliceözü nahiyesi 31 numaralı 1. ciltte yer alıyor); Çorum Sancağı'na ait 38 numaralı mufassal defter; Kırşehir Sancağı'na ait 139 numaralı mufassal ve evkâf defteri ile Çankırı Sancağı'na ait 81 numaralı mufassal ve 578 numaralı evkâf defterlerinden bölge ile alakalı bilgiler çıkarılabilir.

11. Mühimme Defterleri Hicri 961 (Miladi 1553)'den başlayıp H.1323 (M.1905)'e kadar toplam 266 defterden müteşekkildir. Bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Ankara, 1992, s.82-90; Ayrıca Mühimme Zeyli Defterleri de H.980 (M.1572)'den H. 1195 (M. 1780)'e kadar toplam 17 defterden meydana gelmektedir. Bkz. a.g.e., s.91.

Ru'ûs¹², Ahkâm¹³, Şikâyet¹⁴ ve Evkâf¹⁵ defterlerinde yer alan kayıtlar da incelenmelidir. 16. yüzyıla ait Kırıkkale'nin ve Kızılırmak'ın batı tarafı, yani Ankara Sancağı'na ait kısımları ile ilgili bilgileri Ankara Şer'iyye Sicilleri'nden bulmak mümkün olabilir¹⁶. 17. yüzyıla geldiğimizde bölge ile ilgili bilgileri ağırlıklı olarak Şer'iyye Sicilleri'nden bulabiliriz. Bunlardan Ankara¹⁷, Kayseri¹⁸, Çankırı¹⁹, Tosya²⁰ ve hatta Kastamonu²¹ Şer'iyye Sicilleri'nde bilgiler

12. Ru'ûs Defterleri, Dîvân-ı Hümâyûn Ru'ûs Defterleri başlığı altında H.1116 (M.1704)'dan başlayıp H.1322 (M.1903)'ye kadar olmak üzere 261 defterden (bkz. a.g.e., s.111-119); Kepeci Tasnifi Ru'ûs Defterleri Kataloğu'nda ve Ru'ûs Kayıtları B başlığı altında H.983 (M.1575)'den H.1085 (M.1675)'e kadar toplam 21 defterden meydana gelmektedir. Bkz. a.g.e., s.121-122.

13. Değişik eyaletlere ait Ahkâm Defterleri bulunmakta olup bunlardan Anadolu Ahkâm Defterleri H.1155 (M.1742)'ten H.1306 (M.1889)'ya kadar toplam 185 defterden müteşekkildir. Bkz. a.g.e., s.41-45.

14. Atık Şikâyet Defterleri H.1059 (M.1649)'dan H.1229 (M.1814)'a kadar olmak üzere toplam 213 defterden müteşekkildir. Bkz. a.g.e., s.62-67.; Dîvân-ı Hümâyûn Şikâyet Kalem'i'nde ise H.1155-1207 (M.1742-1792) yıllarına ait 233700 vesika bulunmaktadır. Bkz. a.g.e., s.304.

15. Evkâf Defterleri değişik arşivlerde yer almaktadır. Bunlardan memleketin tahriri esnasında tutulanları Başbakanlık Arşivi ile Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunmaktadır. Bölge ile alakalı ve tahrir esnasında tutulanların buldukları arşiv ve numaraları ile ilgili bilgileri Tahrir Defterlerine ait dipnotta zikretmiştik. Bizim burada kastettiğimiz ise Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Ankara, Çankırı, Kırşehir, Yozgat gibi vilayetlerde bulunan vakıf eserlerin vakfiye, mütevellî, nazır, şeyh, imam, müezzîn, hatib, müderris, ferraş, kayyim, zaviyedar, duagü vb. gibi görevlilerinin tayini, vakıf gelirleri, vakıf malının tevzii, tamir ve termim vs. gibi hususlardaki kayıtlarının bulunduğu defterlerdir.

16. Şer'iyye Sicilleri daha önce ait oldukları merkezlerde veya onlara yakın vilayetlerde olan müze ve kütüphanelerde bulunurken 1989-1990 yıllarında Kültür Bakanlığı tarafından bugünkü sınırlarımız içinde bulunan merkezlere ait mevcut olan bütün siciller (İstanbul Müftülük Arşivi'ndekiler hariç olmak üzere) -ki bunların tamamı 9000 civarındadır- Ankara'da Milli Kütüphane'de toplanmıştır. Bölge ile alakalı olarak evvel emirde Ankara Şer'iyye Sicilleri'nin incelenmesi gerekmektedir.

17. Ankara'ya ait olanlar H.991 (M.1583)'den H.1326 (M.1908)'ya kadar toplam 319 defterdir. Bkz. A.AKGÜNDÜZ, Şer'iye Sicilleri I, İst. 1985, s.170-172.

18. Kayseri'ye ait olanlar H.895 (M.1490)'ten başlayıp H.1215 (M.1800)'e kadar toplam 176 defterdir. Bkz. a.g.e., s.196-197. M.1800'e kadarki defterlerin sayısını vermemizin amacı Orta Anadolu'da bulunan aşiretlerin artık bu tarihe kadar yerleşik hayata geçmeleri ve bu sebeple gerek Toroslarla ve gerekse Güney Doğu Anadolu bölgesi ile irtibatlarının kesilmiş olmasıdır. Bu tarihten sonraki bilgileri Ankara, Çankırı ve Kırşehir sicillerinden aramak gerekir.

19. Çankırı'ya ait olanlar H.1058 (M.1648)'den başlayıp H.1330 (M.1912)'a kadar toplam 76 defterdir. Bkz. a.g.e., s.183.

20. Tosya'ya ait olanlar H.1133 (M.1720)'ten başlayıp H.1217 (M. 1802)'ye kadar toplam 9 defterdir. Bkz. a.g.e., s.212.

21. Kastamonu'ya ait olanlar H.1084 (M.1673)'ten başlayıp H.1218 (M.1803)'e kadar toplam 79 defterdir. Bkz. a.g.e., s.196.

mevcuttur. Maalesef elimizde Çorum,²² Yozgat²³ ve Kırşehir'ne²⁴ ait 16. ve 17. yüzyıla ilgili Şer'iyye Sicilleri bulunmadığından ve buralara ait bilgiler aşağı yukarı 93 Harbi'ne yakın dönemlere ait olduğundan, bunlardan 17. ve 18. yüzyıla ait bilgileri çıkarmak mümkün değildir. Yine 17. yüzyılda bölgedeki nüfus ile ilgili bilgileri Avarız Defterleri'nden takip etmek mümkündür.

18. yüzyıla ait kaynaklarımız ağırlıklı olarak yine Şer'iyye Sicilleri ve Avarız Defterleridir. Siciller yanında Evkâf ve Hurufât Defterleri de artık devreye girmektedirler²⁵. Bu arada Adana Şer'iyye Sicilleri'ne de bakmak lâzımdır²⁶. Çünkü Dulkadirli Beyliği'nin Osmanlı Devleti'ne ilhakı ile Orta Anadolu'ya gelen aşiretlerin güneydeki Toroslarla alakaları kesilmemiş; yaylak ve kışlak arasındaki geliş-gidişleri esnasında Kayseri, Niğde ve Adana'da meydana gelen bir takım hadiseleri de sicillere kaydolunmuştur²⁷.

Bölgenin 19. yüzyılın ilk yarısındaki nüfusunu çıkarabilmek için Osmanlı Devleti zamanında yapılan ve Enver Ziya Karal tarafından yayınlanan ilk nüfus sayımına bakmak gerekmektedir²⁸.

22. Çorum'a ait en eski defter H.1255 (M.1839) tarihinden başlamakta olup H.1327 (M.1909)'ye kadar toplam 16 defter mevcuttur. Bkz. a.g.e. s.184.

23. Yozgat'a ait en eski defter H.1298 (M.1881)'den başlayıp H.1337 (M.1918)'ye kadar devam etmektedir ve toplam 30 defter mevcuttur. Bkz. a.g.e., s.214.

24. Kırşehir'ne ait en eski defter H.1292 (M.1875)'den başlayıp H.1332 (M.1913-1914)'ye kadar devam etmektedir ve 24 defter mevcuttur. Bkz. a.g.e., s.198.

25. Hurufât Defterleri Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunmakta olup bunların en eski tarihli 1690'lı yıllarda başlayıp 1839'a doğru bitmektedir. Bu defterlerdeki kayıtlar kazâ esasına göre tutulmuşlardır. Kazalara göre kadılarından gelen her türlü bilgiler bu defterlere özet olarak geçirilmektedir. Kırıkkale ve havalisi ile ilgili olarak Ankara, Çankırı, Kırşehir, Yozgat Hurufât Defterleri'ne bakılması gerekir. Hurufât Defterleri hakkında bkz. T. BAYKARA, Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler, Ank. 1990, s.3-4.

26. Adana'ya ait siciller H.1043 (M.1633)'ten başlayıp H.1217 (M.1802)'ye kadar toplam 78 tanedir. Bkz. A. AKGÜNDÜZ, Şer'iyye Sicilleri, s.169. Adana Şer'iyye Sicillerinden H.1217 yılına kadar olanlarını almamızın sebebi artık 19. yüzyıldan sonra konar-göçer teşekküllerin kalmaması veya çok az kalması, bunların çoğunun 18. yüzyıl içinde yerleşik hayata geçmiş olmaları ve dolayısıyla Orta Anadolu'daki konar-göçer teşekküllerin Toroslarla alakalarının kesilmiş olmasıdır.

27. Örneğin bkz. Yahşihanlı cemaatinin Aladağ yaylağında yaylaması hususunda Adana Ş. S., 3, B.15-16-17; Yine Yahşihanlı Dağdevirenoğlu Hacı Ali bin Habib ile kölesi İvaz bin Abdullah'ın Dünderlı nahiyesi Topaklı köyünden Muslı bin Mehmed'in oğlu Ali'yi döverek öldürmeleri hususunda bkz. Adana Ş.S. 3, B.23-24.

28. E.Z. KARAL, Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831, Ank.1943. Bu eserde Kırşehir, Ankara, Çankırı, Yozgat ve Çorum sancaklarının nüfus miktarı, bunların ne kadarının müslim ve ne kadarının gayr-ı müslim olduğu hususunda bilgiler mevcuttur. Bu eserden Kırıkkale vilayeti sınırları içerisinde bulunan kazaların nüfusunu yaklaşık olarak tespit etmek mümkündür.

1844 ve sonrası için bölgenin idarî, iktisadî ve sosyal durumunu yansıtmaya açısından Temettuât Defterleri²⁹ devreye girmekte ve 19. yüzyılın sonuna doğru Temettuât Defterleri'nin devamı mahiyetinde Salnâmeler ortaya çıkmaktadır³⁰.

20. yüzyılda kaynaklar çoğaldığından, bunları saymanın şimdilik imkânı yoktur³¹.

Bölgenin tarihinin, coğrafyasının, idarî, iktisadî, hukukî, sosyal yapısının, ziraat durumunun, vakıflarının ortaya konulabilmesi için, şimdilik bilebildiğimiz ve yukarıda zikrettiğimiz kaynakların transkripsiyonunun yapıp değerlendirilmesi gerekmektedir. Bunlara ilave olarak yeni belge grupları da çıkabilir. Tabii ki bunların yanısıra işin bir de edebî ve teknik yanı vardır. Onlar da ilgili ilim adamlarınca kaynaklar ortaya konularak araştırılmalıdır. Nüfustaki bu çeşitlilik edebiyata, türkü-şarkı, mani, deyiş, atasözü, giyim-kuşam, düğün vs. ye de yansımaktadır³².

Kırıkkale hakkında var olan tarihî bir yanlış düzeltmek için Kırıkkale isminin nereden geldiğine bakmak lazımdır. Kırıkkale isminin, şehrin 3 km. kuzeyinde bulunan Kırıkköyü ile şehrin merkezinde bulunan ve Etiler zamanından kalma yığma bir tepe

29. Temettuât Defterleri'nde kaza, köy gibi iskân merkezleri hane hane ele alınarak herkese ait şahsî mal varlığı, emlak, arazi, hayvanât vb. ile yaptığı iş tespit edilmiştir. Temettuât Defterleri'nin tasnifi ve kataloglanmasında, o tarihlerdeki idarî taksimat esas alınmıştır. Defterler, içindeki bilgiler esas alınarak alfabetik olarak eyaletlere ayrılmıştır. Her eyalet de kendi içinde alfabetik olarak kazalara ayrılmıştır. Bu konuda bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, s.281.

30. Salnâme bir senelik hadiseleri göstermek üzere tertip olunan eserler hakkında kullanılır bir tabirdir. Salnâmelerde memleketin teşkilâtı gösterilmekte, siyasî ve iktisadî hayat hakkında izahat verilmektedir. Osmanlılarda ilk resmî salnâme H.1263 (M.1847) senesinde neşrolunmuş ve 1912 senesine kadar muntazaman devam etmiştir. Umumî salnâmelerden başka yine resmî mahiyette olmak üzere nezaretlerle vilayetler ve resmî müesseseler de salnâme çıkarmışlardır. Vilayetlerce tertip olunan salnâmelerin ilki 1283 (1866-67) senesinde çıkarılmıştır. Bkz. M.Z. PAKALIN, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.III, İst. 1983, s.105-106.

31. 20. yüzyılda kaynaklar çoğalmakta, yazılı kaynakların yanısıra artık sözlü kaynaklar da devreye girmektedir. Resmî kayıtlar ve istatistikler yanında bir takım sivil kurum ve kuruluşların kayıtlarında da Kırıkkale hakkında bilgiler mevcuttur.

32. Kırıkkale vilayeti içerisinde bulunan halkın çeşitliliği -ki bunun tarihten ve Osmanlı Devleti'nin idarî yapısından geldiğini daha önce zikretmiştik- onların türkü, şarkı, giyim-kuşam, inanış, konuşma, yemek yeme gibi gündelik alışkanlıklarına da yansımıştır. Bu alışkanlıkların ortaya konulması Kırıkkale iskân coğrafyasının çizilmesine, bu bölgeye göçlerin nerelerden olduğuna, nerelerle benzerlik arzettiğine, iskânın tarihine vs.ye de yardımcı olacaktır.

olduğu zannedilen Kaletepe'den geldiği bilinmektedir³³. Şehre, Kırıkköy'ünün Kırık'ı ile Kaletepe'nin Kale'si birleştirilip Kırıkkale ismi verilmiştir. Buraya kadar anlatılanlar doğru olabilir, ancak Kırıkköyü hakkında verilen bilgilere gelince iş değişmektedir. Kırıkköyü adının, köy halkının tahminen 1500-1600 yılları arasında mahallî tabirle "kıran geçirme"sinden ötürü verildiği söylenmektedir³⁴. Muhtemelen sıtma yüzünden köy halkının ekserisinin kırılıp öldüğü ve bu hadisenin muhitte acı bir hatıra bıraktığı için zamanla asıl adı Ortaköy olan köyün, yerini "kıran, kırgın geçiren köy" anlamına gelen Kırıkköy'e bıraktığı ifade olunmaktadır³⁵. Anlatılanlar belgelere değil de rivayete dayandırıldığından hataya düşülmektedir. Çankırı Sancağı'nın 1578 yılındaki tahririnde beş yörük cemaatinin ismi ile bunların nüfusları ve verdikleri vergiler yer almaktadır³⁶. Adı geçen bu yörük cemaatleri "Ulaş, Ca'fer nâm-ı diğer Hacılar, Karacalı, Yahşihanlı ve Yahşi Fakih nâm-ı diğer Kırıklı" cemaatleridir. Görüldüğü üzere bugün her biri bir yerleşim birimine adını vermiş ve birbirine çok

33. Mecit YILDIRIM, Tarihte Kırıkkale, Ankara, 1966, s.10; Erdoğan ASLIYÜCE, Her Yönüyle Kırıkkale, Ank. 1974, s.19.

34. M. YILDIRIM, a.g.e., s.12.

35. M. YILDIRIM, a.g.e., s.12.

36. Bölük-i Ulaş, Mes'ûdü nâm mezra'ada mütemekkindirler. Buğday, arpa, çayır, saz yatağı, penbe öşrü ile resm-i çift ve bennâk, resm-i tapu-yı zemîn ve deştbanî, bâd-ı hevâ ve resm-i 'arûsâne gibi toplam 1200 akça resm vermektedirler. TKGMA Çankırı TD, 81, v. 277b. Bu cemaat hakkında bkz. F. SÜMER, Oğuzlar, s.175, 177, 195, 317, 341; Ayrıca F. SÜMER, "Çukur-Ova Tarihine Dair Araştırmalar", Tarih Araştırmaları Dergisi, C.1, (1963), s.1-108.

Bölük-i Ca'fer nâm-ı diğer Hacılar, Mahmudlu yörüklerinden olub Derzi Hasan karyesinde mütemekkindirler. Buğday, arpa, bostan, penbe, kovan öşrü ile değirmen, resm-i çift ve bennâk, resm-i tapu-yı zemîn ve deştbanî, bâd-ı hevâ ve resm-i 'arûsâne gibi toplam 2700 akça resm vermektedirler. Bkz. TKGMA, Çankırı TD, 81, v. 284b.; Bu cemaat hakkında bkz. F. SÜMER, Oğuzlar, s.176-281.

Bölük-i Karacalı 'an yörükân-ı Mahmudlu. Buğday, arpa, çayır, bostan, penbe öşrü ile duhan, resm-i çift ve bennâk, resm-i tapu-yı zemîn ve deştbanî, bâd-ı hevâ ve resm-i 'arûsâne gibi toplam 3800 akça resm vermektedirler. Bkz. TKGMA, Çankırı TD, 81, v. 288b.; Bu cemaat hakkında bkz. F. SÜMER, Oğuzlar, s.172, 175.

Bölük-i Yahşihanlı, cema'at-i yörükân-ı Mahmudlu, Yortan nâm mezra'ada kışlayub zirâ'at idüb 'öşrün ve resmin sâhib-i arza virürler. Buğday, arpa, bostan, keten ve çayır öşrü ile resm-i çift ve bennâk, resm-i tapu-yı zemîn ve deştbanî, resm-i 'arûs ve bâd-ı hevâ gibi toplam 1500 akça resm vermektedirler. Bkz. TKGMA, Çankırı TD, 81, v. 292a.; Bu cemaat hakkında bkz. F. SÜMER, Oğuzlar, s.360.

Bölük-i Yahşi Fakih (veya Yahya Fakih) nâm-ı diğer Kırıklı 'an yörükân-ı Mahmudlu, Yortan ve Arpalık nâm mezra'ada kışlayub zirâ'at idüb 'öşr ve resmin sâhib-i arza verirler. Buğday, arpa, bağ, bostan, penbe, çayır öşrü ile resm-i çift ve bennâk, resm-i tapu-yı zemîn ve deştbanî, resm-i 'arûs ve bâd-ı hevâ gibi toplam 3000 akça resm vermektedirler. Bkz. TKGMA, Çankırı TD, 81, v. 292b.; Bu cemaat hakkında bkz. F. SÜMER, Oğuzlar, s.178.

yakın mıntikalara yerleşmiş olan bu yörük cemaatinden biri de Kırıklı cemaatidir³⁷.

Dulkadirli Beyliği'nin Osmanlı Devleti'ne ilhakını müteakip bu beyliğin sınırları içinde bulunan konar-göçer teşekküllerin Maraş, Elbistan dolaylarından Orta Anadolu'ya göç ettikleri bilinen bir hadisedir³⁸. İşte biz gerek bu bilgiye ve gerekse Mahmudlu Yörükleri'ne mensup yukarıda ismini sıraladığımız dört cemaatin 1521 yılında yapılan Çankırı Sancağı'nın ilk tahririnde³⁹ yer almayıp da 1578 yılı tahririnde kayıtlı oluşuna dayanarak, Kırıklı cemaati ve diğerlerinin 1521'den sonraki yıllarda Kızılırmak boylarına geldiğini söylüyoruz.

Bir yüzyıl kadar konar-göçer hayat tarzlarını devam ettiren bu cemaatler, Osmanlı Devleti'nin yürüttüğü aşiretleri iskân teşebbüsü neticesinde ve muhtemelen 17. yüzyılın sonlarında yerleşik hayata geçmişlerdir⁴⁰. Hicrî 8 Rebiülevvel 1123 (Miladî 25 Nisan 1711) tarihli bir belgeden, adı geçen cemaatlerin konar-göçerliği terk ile yerleşik hayata geçtikleri ve kendi adlarıyla anılan köyler vücuda getirdiklerine şahit olmaktayız⁴¹. Bu sebeple Kırıkköyü isminin, halkın kıran geçirmiş olmasından ötürü verilmiş

37. Bu ibare yazı stilinden ötürü Kırıklı yanında Kırıklar şeklinde de okunabilir.

38. Dulkadirli Beyliği sınırlarının Orta Anadolu'da Kayseri, Yozgat ve Kırşehir'e kadar uzandığını daha önce belirtmiştik. Bir kısım cemaatlerin Çankırı Sancağı'na Kalecik Keskinî tarafından komşu olan Dulkadirli arazisinde yaşadıkları muhakkaktır, ancak yine bazı cemaatlerin 1521'deki ilhakdan sonra Maraş, Elbistan dolaylarından Orta Anadolu'ya gelmeleri de söz konusudur.

39. Çankırı Sancağı'nın elimizde bulunan ilk tahriri Başbakanlık Arşivi Tapu Tasnifi'nde 100 numara ile kayıtlıdır. Bu defter hakkında bkz. Ahmet KANKAL, Tapu-Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Çankırı Sancağı, Ank. 1993, s.14(Ankara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi). 100 numaralı defterin bir icmalî mahiyetinde, ancak bir kısım değişikliklerin de olduğu ve 1530'larda tertip olunduğunu zannettiğimiz yine BA, Tapu Tasnifi'nde bulunan 438 numaralı defterde de bu cemaatlerin ismi geçmemektedir. (Bu defter hakkında bkz. A.KANKAL, a.g.e., s.14; Ayrıca bu defter yayınlanmıştır. Bkz. 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), Cilt I-II, Ank. 1993-1994, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. Giriş kısmında defter ve tarihi ile ilgili malumat vardır. Yukarıda zikrettiğimiz her iki defterde de söz konusu cemaatlerin kaydının bulunmaması bunların 1530'dan sonra bölgeye geldikleri veya en azından Çankırı Sancağı hududuna dahil olduklarını göstermektedir. Diğer Yörük cemaatleri için bkz. A.KANKAL, a.g.e., s.129.

40. Osmanlı Devleti'nin 1691-1696 yılları arasında Anadolu Eyaleti ve sair vilayetlerde aşiretleri iskân teşebbüsü hakkında bkz. Cengiz ORHONLU, Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı, İst. 1987.

41. Belgede Yahşihan, Kırık, Karacalı, Ulaş ve Şarklı köyleri yanında Akçakavak, Süleymanlı ve Hasandede gibi köylerin ahalisinin Aşağı Şeyh Şamî köyü halkı ile aralarındaki vergi anlaşmazlığı zikredilmektedir. Bkz. Çankırı Ş.S., 6, B.116.

olmadığını, o sahada yerleşen ve köyün vücuda gelmesine sebep olan cemaatin isminin Kırıklı olmasından ötürü verildiğini ifade ediyoruz. Bu meyanda bir diğer yanlış da Yahşihan ile alakalıdır. Bugünkü Yahşihan ilçesinin isminin, Timur'un 1402 yılında Kırşehir'den Ankara'nın Çubuk Ovası'na geçisi esnasında Kızılırmak'ı takiben Yahşihan mevkiine geldiği ve buradaki hanlara hayran kalıp "güzel han" manasına gelen Yahşihan dediği, o sebepten yerleşim yerinin adının Yahşihan olduğu rivayetidir⁴². Ancak yine yukarıda ifade ettiğimiz gibi 1521 yılından sonra Orta Anadolu'ya gelen cemaatler içinde "Yahşihanlı" adlı bir Yörük cemaati vardır ve bu cemaat de 17. yüzyılın sonunda veya 18. yüzyılın başında yerleşik hayata geçmiş ve yerleştiği yere de adını vermiştir⁴³.

Başka bir eserde de Kırıkköyü'nün belgeye dayalı tarihi varlığına ilk olarak 22 Mart 1875 tarihli Basiret Gazetesi'nde rastlandığı yazılıdır⁴⁴. Gazeteye göre Kırıkköyü'nün de içinde bulunduğu bölge, 1874 yılında ciddi bir kıtlık geçirmiştir. Tekrar ifade ediyoruz ki, Kırıklı cemaatinin ismine ilk defa 1578 tarihli Çankırı Sancağı Tahrir Defteri'nde, Kırıkköyü'nün ismine ise Çankırı Şer'iyye Sicili'nde yer alan 1711 tarihli bir belgede rastlamaktayız⁴⁵. Kırıkkale ve havalisinin, yukarıda belirtilen tarihlerde bir kıtlık geçirdiği doğrudur, ancak Kırıkköyü ismi bu kıtlık yüzünden verilmemiştir.

Kırıkkale ve havalisindeki iskânın tarihî seyri ile alakalı bilgileri bir başka çalışmada aktarma düşüncesiyle şimdilik bu bölgenin 16. yüzyılda Osmanlı idarî teşkilatındaki yerini tespit etmek istiyorum. Bugünkü Kırıkkale il haritasını önümüze koyacak olursak Bahşılı ve Karakeçili ilçeleri topraklarının tamamı ile Yahşihan ilçesinin batısının, yani Kızılırmak'ın Ankara yakasındaki

42. Kayseri ve Kırşehir'i Kalecik, Çankırı, Tosya, Kastamonu yoluyla Sinop'a bağlayan ve tali olarak kullanılan yol Kalecik'e ulaşmadan önce Yahşihan'dan geçiyor olmalıydı ki burada Kızılırmak kenarında hanlar yapılmış olsun. Yahşihan'da hanlar olduğu doğrudur, hatta bu hanlar I. Dünya Savaşı esnasında askerlerin demiryolu hattıyla doğuya dağıtımı esnasında ve Yahşihan'ın da o esnada nahiye merkezi ve istasyon olması hasebiyle mühim vazifeler icra etmişlerdir. Ancak Yahşihan ismi hanlardan ötürü değil, cemaatin ismi olduğundan verilmiştir.

43. TKGMA, Çankırı TD, 81, v. 292a.; Çankırı Ş.S., 6, B.116.; Adana Ş.S., 3, B.15-16.

44. E. ASLIYÜCE, a.g.e., s.20.; Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış, Ank. 1938, s.210.

45. Çankırı Ş. S., 6, B.116.

topraklarının, Ankara Sancağı merkez kazasına bağlı olduğunu görürüz⁴⁶. Hasandede, Yahşihan, Kırıkkale merkez, Balışeyh merkez ve ilçenin batı kısımları, Koçubaba, Sulakyurt merkez ve ilçenin batı kısımları "Kalecik Keskini Kazası" adıyla Çankırı Sancağı'na bağlıdır⁴⁷. Delice Irmağının doğu kısımları "Deliceözü Nahiyesi" adıyla Bozok Sancağı'na⁴⁸, Balışeyh ilçesinin ve Sulakyurt ilçesinin doğu kısımları ile Delice ilçesinin tamamı, Büyükafşar, Büyükyağlı, Çerikli, Aşağı Mahmutlar, Keskin merkezinin kuzey ve doğusunda kalan kısımları "Keskin Nahiyesi" adıyla Kırşehir Sancağı'na⁴⁹, Ahili, Köprüköy, Çelebi ve muhtemelen Keskin merkez olmak üzere Ankara-Kayseri karayolunun güneyinde kalan kısımlar Kızılırmak'a kadar "Dinek Nahiyesi" adıyla Kırşehri Sancağı'na bağlıdır⁵⁰. Daha sonraki yıllarda bir takım idarî değişiklikler vukubulmuştur, ancak umumiyetle 16. yüzyıldaki bu teşkilatlanma yürürlükte kalmıştır⁵¹.

46. 16. yüzyıl kayıtlarına baktığımızda adı geçen yerlerde yerleşme birimine rastlamadık (daha yukarıdaki Küre ve Hisarcık köyleri hariç). Kızılırmak'ın batı taraflarının Ankara Sancağı'na bağlılığı hemen hemen kesindir. Buralarda henüz yerleşme olmayıp yörük cemaatlerinin dolaştıkları alanlar olabilir. Bu sebeple Ankara Yörükân Defteri'nin incelenmesi gerekmektedir. Bkz. TKGMA, Ankara TD, 76.

47. Aslında 16. yüzyıl kayıtlarında bu kazanın adı Keskin olarak geçmektedir. Çankırı Sancağı'nın 1521 yılındaki tahririnde adı geçen yerler Kalecik kazasına bağlıdır. İdarî yükünün artmasından ve bir kısım yörük cemaatlerin Kızılırmak'ın doğu ve güney kısımlarına gelip kışlamalarından ötürü olsa gerek 1578 tahririnde bu alanlar Kalecik'ten ayrılmış ve Keskin adında ihdas olunan nahiyeye ve kazaya bağlanmıştır. Bölgede Çankırı'ya bağlı Keskin'den başka Kırşehir'ne bağlı Keskin ve Dinek -ki daha çok Dinek Keskini adıyla anılır- kazalarının oluşu sebebiyle karışıklığı önlemek için Çankırı'ya bağlı Keskin kazası, Şer'iyye Sicillerinde daha çok Kalecik Keskini adıyla zikrolunmuştur. 16. yüzyıl Keskin kazası ile ilgili kayıtlar için bkz. TKGMA, Çankırı TD, 81, v. 277b-294a.

48. Deliceözü nahiyesinin idarî, iktisadî ve nüfus yapısı hakkında bkz. Yunus KOÇ, XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağı'nın İskân ve Nüfus Yapısı, Ank. 1989.

49. Kırşehri Sancağı'na bağlı Keskin nahiyesi ile Çankırı Sancağı'na bağlı Keskin nahiyesi o kadar içiçedirler ki 16. yüzyıldaki tahrirler esnasında tahrir memurları yanlışlıkla bazı köyleri Kırşehri'nin Keskin nahiyesine bazılarını da Çankırı Sancağı'nın Keskin nahiyesine yazmışlardır. Bu konu ile ilgili tahrir defterlerinde kayıtlar mevcuttur. Örneğin bkz. Koçubaba karyesinin Kırşehri Sancağı'na yanlışlıkla yazılması hk. TKGMA, Çankırı TD, 578, v. 85b.; Kırşehri Sancağı Keskin nahiyesi ile ilgili kayıtlar için bkz. TKGMA, Kırşehri TD, 139, v. 220b-246a.

50. Dinek nahiyesi adını Dinek veya Denek diye anılan dağdan almış olmalıdır. Dinek Keskini adıyla da zikrolunmaktadır. Bu nahiyenin kayıtları için bkz. TKGMA, Kırşehri TD, 139, v. 208b-218a.

51. Mesela XIX. yüzyıl başlarında Ankara ve Çankırı yine Anadolu Eyaleti'ne; Kırşehri Karaman Eyaleti'ne; Bozok ve Çorum, önceleri adı Rûm Eyaleti olarak geçen, sonradan Sivas olarak değişen Sivas Eyaleti'ne bağlı birer sancaktırlar. Bkz. T.BAYKARA, Anadolu'nun Tar. Coğ., s.116-117.; 1843 yılı salnâmesinde Bozok, Ankara ve Çankırı Bozok Eyaleti'ne; Çorum ise Sivas Eyaleti'ne bağlıdır. Kırşehri sancak olmaktan çıkmış olmalı ki zikrolunmamaktadır. Muhtemelen Niğde Sancağı'na bağlı olarak Karaman Eyaleti'ndedir. Bu konuda bkz. T. BAYKARA, a.g.e., s.126-130.; 1864 ve sonrası ile 1908 yılı başlarındaki durum için bkz. a.g.e., s.130-140.

Kırıkkale ve civarının Türk fethinden önce mühim bir yerleşmeye sahne olmadığı kanaatindeyiz. Çünkü gerek bugün gerekse 16. yüzyıldaki şekliyle bu civardaki yerleşme yerlerinde bir yabancı isim, bir kilise ismi ve Keskin'e bağlı Akören ile Dinek'e bağlı Akviran köyü⁵² hariç tutulacak olursa viran veya ören ismi taşıyan köy bulunmamaktadır. Çankırı Sancağı'nın diğer kazalarında veya diğer sancaklarda yabancı isimler aynen bırakılmış, şayet köylerde kilise var ise bu köyler Akçakilise, Karakilise, Kızılkilise, Başkilise vs. gibi isimlerle anılmıştır. Halkı boşalmış ve terkolunmuş köyler de ören veya viran şeklinde zikrolunmuştur. Osmanlı döneminde köy isimlerinin eski hâliyle bırakılmasında herhangi bir mahzur görülmemiştir. İşte bu sebeple Kırıkkale ve civarında böyle yerleşim yerleri bulunmadığından, köylerin hemen tamamının Türkler tarafından kurulduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bölgede Avşar⁵³, Eymürs⁵⁴ Yazır⁵⁵ ve Yıva⁵⁶ gibi Oğuz boylarının ismini taşıyan köyler yanında, çoğunluğu kurucularının ismi⁵⁷, cemaat ismi⁵⁸ veya yerleşim yerinin coğrafî durumundan kaynaklanan⁵⁹ ve tamamen Türkçe isimler taşıyan köyler karşımıza çıkmaktadır.

52. Burada kastolunan Çankırı Sancağı'na bağlı olan Keskin nahiyesidir. Akviran nâm-ı diğer Akçakavak karyesi 1521 tahririnde Kalecik'e bağlı iken (bkz. BA, TD, 438, s.742. Çankırı Sancağı'nın 1521 yılı tahrir neticelerini aksettiren 100 numaralı defter Kalecik kazasının bir kısım köylerini verdikten sonra yırtılmaktan olsa gerek eksik bir şekilde sona ermektedir. Bu sebeple aşağı yukarı 438 numaralı defter bir manada 1521 tahririnin neticelerini aksettirdiğinden Kalecik kazasını bu defterden tekmil eyledik.) 1578 tahririnde Keskin kazasına bağlıdır. Bkz. TKGMA, Çankırı TD, 81, v. 280a.; Bir diğer Akviran nâm-ı diğer Fakih karyesi de Dinek'e bağlı olanıdır. Bkz. TKGMA, Kırşehir TD, 139, v. 211b.

53. Karye-i Avşar-ı Zîrîn için bkz. TKGMA, Kırşehir TD, 139, v. 231b.

Karye-i Avşar-ı Bâlâ için bkz. TKGMA, Kırşehir TD, 139, v. 236a-236b.

54. Karye-i Eymürlü için bkz. TKGMA, Kırşehir TD, 139, v. 237b.

55. Karye-i Yazır için bkz. TKGMA, Kırşehir TD, 139, v. 215a.

56. Karye-i Yıva için bkz. TKGMA, Çankırı TD, 81, v. 291b.

57. Derzi Hasan, Kızıl Emir nâm-ı diğer Köse Durak karyeleri için bkz. TKGMA, Çankırı TD, 81, v. 284b, 287b.; Hazır Seydi, Balışeyh ve Koçubaba karyeleri için bkz. TKGMA, Çankırı TD, 578, v. 83a, 84a, 85b.; Musa Beğ nâm-ı diğer Parebosan, Hasan Beğ nâm-ı diğer Eriklüce, Yâdigâr nâm-ı diğer Elvan Hacı, Yunus Fakih Kışlası, Yeşil oğlu, Ali Kethüda Kışlası, Buruk Hasan nâm-ı diğer Bostancılı, Elmalı nâm-ı diğer Aşçı Yusuf karyeleri için bkz. TKGMA, Kırşehir TD, 139, v. 212b, 224a, 225b, 234a, 235a, 244a, 245b, 246a.

58. Karacalu, Yaşihanlu, Ulaş, Hacılar, Şarklu ve Kırıklı gibi cemaat ismi taşıyan karyelerden başka Karamihmadlu karyesi için bkz. TKGMA, Çankırı TD, 81, v. 287a.; İnebeğlü, Kazıklı, Sadaklu, Bayram Beğlü, Karalu, Sarı İsmailü, Köşkerlü, Ali Şeyhlü, Güllabi, Menteşe, Sarı Kılı, Giranlı, Sarım Beğlü, Hoca Beğlü nâm-ı diğer Kızıl Göklü, Sankız, Halifelü, Bayezid Hacılu, Kulaksız ve Halil Ecelü karyeleri için bkz. TKGMA,

Bugün Kırıkkale iline bağlı olan köylerin büyük bir kısmının isimlerini aynı şekilde 16.yüzyıl kayıtlarında da bulmak mümkündür. Bunu söylerken bazı köy isimlerinin gelişigüzel ve gereksiz yere değiştirildiğini de gözardı etmemek gerekir. Mesela asıl adı Halifelî olan ve halk tarafından da öyle bilinen köy "Işıklar" olmuştur⁶⁰. Büyük Şeyh Şami adlı köy bugün "Sulakyurt" adıyla anılmakta⁶¹, Küçük Şeyh Şami ise "Yeşilyazı" ismiyle geçmektedir⁶². Yahşihan'a bağlı olan Köprübaşı Köyü "Hacıbalı"⁶³,

Kırşehir TD, 139, v. 213a, 214b, 216b, 216b, 220b, 221a-b, 222a, 222a, 226a, 226b, 229a, 230a, 231a, 233a, 234a, 239b, 244b, 245a, 245b.

59. Seki, Sarıkaya, Toprakınarı, Gölpınar karyeleri için bkz. TKGMA, Çankırı TD, 81, v. 285a, 286a, 286b (ayrıca Toprakınarı karyesi için bkz. TKGMA, Kırşehir TD, 139, v. 225a), 291a.; Bozöyük, Dutınarı, Demirli, Orta Kışla, Karagedikli, Depecik Kışla, Başkışla, Karaca Kavak, Kuşburnu, Karaöyük, Karyagdı, Uzun Asma, Taş Depesi nâm-ı diğer Pelid, Çardak Öyük, Dikilütaş, Karpuzlu, Kümbed, Kızılca Kışla, Kavak Kışla, Orta Köy, Çatalca Kışla, Dutluca, Eski Kışla, Kayacık Kışla, Yelkesen Gökçe Kışla, Kavak, Kal'a Kışla, Öyük ve Elmalı karyeleri için bkz. TKGMA, Kırşehir TD, 139, v. 209a, 209b, 210b, 211a, 211a, 211b, 212b, 212b, 214b, 215b, 216a, 218a, 218a, 220b, 222b, 224a, 225a, 226a (ayrıca 238b), 230b, 230b, 236a, 237a, 238a, 239a, 239b, 240b, 244a, 245a, 245b, 246a. Fazla miktarda Kışla ismi taşıyan köylerin bulunması buralarının konar-göçer aşiretlerin kışlağı durumundayken daha sonradan bunların iskâna geçtiklerini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

60. 16. yüzyılda Kırşehir Sancağı Keskin nahiyesine bağlı olan ve bir cemaatin ismini taşıyan Halifelî köyü (bkz. TKGMA, Kırşehir TD, 139, v. 239b.), bugün maalesef Işıklar diye anılmaktadır.

61. Şeyh Şâmî lakabıyla anılan zat, maiyyeti ile birlikte Şam'dan gelmiş ve bugünkü Sulakyurt ilçesinin bulunduğu ancak o devirde insandan hâli olan yere yerleşmiştir. Kozlu veya Kozdere adıyla anılan mezraa ile Eşme mezraası arasında zaviyesini kurmuş ve epeyce kalabalık bir cemaate sahip olduğundan burada bir de Cuma Mescidi inşa etmiştir. Ellerinde Fatih Sultan Mehmed, Sultan Bayezid ve Yavuz Sultan Selim'den buldukları yerleri tasarruf edebileceklerine dair hükümlerinin olduğu kayıtlıdır. Buna göre bu bölgeye gelişlerinin Fatih Sultan Mehmed zamanına veya ondan da önceye gitmesi muhtemeldir. Bkz. BA, TD, 438, s.746.; BA, Çankırı TD, 291, s.148.; TKGMA, Çankırı TD, 578, v. 79b-82b. Şeyhin iki zaviyesi vardır. Bunlardan birincisi Kozdere mezraası -ki sonradan burası Kozlu Köyü diye anılacaktır-nda olduğundan kanaatimizce burası Büyük Şeyh Şâmî veya Şeyh Şâmî-i Ulâ diye anılan ve bugün Sulakyurt ilçe merkezinin bulunduğu yerdir.

62. Şeyh Şâmî'nin evladı ve cemaatinin yerleştiği ikinci yer ise Eşme mezraasıdır. Burası da sıradan köy statüsüne erişmiştir. Bkz. BA, Çankırı TD, 291, s.151.; TKGMA, Çankırı TD, 578, v. 79b. Kozlu Köyü'ne göre sonradan kurulduğundan kanaatimizce burası Küçük Şeyh Şâmî veya kayıtlarda geçtiği şekliyle Şeyh Şâmî-i Suflâ olarak anılmıştır. Bkz. Çankırı Ş. S., 6, B.116. Buradaki suflâ tabiri küçük manasına gelebileceği gibi bulunduğu coğrafi mekan itibarıyla aşağı manasına da gelebilir. 16. yüzyıl kayıtlarında önce mezraa daha sonra köy statüsüne erişen Eşme, bir sicil kaydında da Eşme Dere diye geçmektedir Bkz. Çankırı Ş. S., 11, B.136 (Keskin kazasında Eşme Dere'de vâki' Şeyh Şâmî zâviyesinin şeyhi olan Şeyh Osman fevt olub yerine 'ammisi oğlu ve karındaşı oğlu müştereken ta'yîn, 12 Receb 1150).

63 Halk tarafından Köprübaşı diye bilinen köy Hacıbalı olarak değişmiştir. Daha önceki yüzyıllarda Hacıbalı diye bir köye rastlamadık. Bu sebeple bu ismin niçin verildiğini şimdilik bilemiyoruz.

Şarklı Köyü ise "Mahmutlar" olarak değiştirilmiştir⁶⁴. Bizim temennimiz bundan sonra köy isimlerinde bir değiştirmenin olmaması, şayet olacaksa bile mutlak surette ilim adamlarına müracaat edilmesidir.

64. 16. yüzyılda Çankırı Sancağı'nda Şarklı adlı bir cemaatin varlığından söz etmiştik. BA, Çankırı TD, 100, s.82.; TKGMA, Çankırı TD, 81, 64b. Tabii bu tabir cemaatin ismi olduğu gibi nereden geldiğine de işaret etmektedir. Mahmutlar da bir cemaat ismidir, ancak Şarklı cemaatinin Mahmudlar yörüklerinden olup olmadığına dair kayıtlarda bir ipucu yoktur. Öyle olsa bile, cemaatin bağlı olması ihtimali bulunan Mahmutlar'dan ziyade, kendi adı olan Şarklı ile anılması kanaatimizce daha doğru olurdu.